

FOCUS

Het plastische getal gered?

*Valorisatie van het abdijcomplex
van dom Van der Laan osb in Waasmunster*

Harry van Royen

De abdijstructuur die dom Hans van der Laan ontwierp voor de Mariazusters van Franciscus in Waasmunster, heeft sinds oktober 2023 een nieuwe beheerder. Herita De Vlaamse National Trust neemt de site voor vijftig jaar in erfpacht van de vzw Solidariteit tussen Congregaties – Bisdom Gent. Daarmee wordt er een nieuwe bladzijde in het gebruik van dit monastieke gebouw gestart.

De hele monastieke site in Waasmunster is sinds 23 oktober 2009 beschermd als Vlaams bouwkundig erfgoed¹, wat in dit verhaal vooral als een zegen mag worden beschouwd. De zusters verlieten in 2016 het abdijcomplex en vanuit de KU Leuven wou rector Rik Torfs (2013-2017) de site gebruiken als universiteitscampus. Zijn opvolger Luc Sels schrapte die piste, zodat een nieuwe gebruiker diende gezocht te worden. Het plan om er een verblijf voor mensen met jongementie van te maken bleef steken in zijn embryonale fase.

In september 2021 nam de cv Zorg met Zorg uit Afsnee de site in erfpacht. Bedoeling was om er een ‘hospice’ in te richten voor ernstig zieke personen. Familieleden van patiënten, mantelzorgers en zorgverstrekkers zouden er allen kunnen verblijven. Voor een goede zorg van de patiënten zou achter het pand een nieuwe vleugel bijgebouwd worden. Gewone bezoekers voor de kerk en activiteiten voor verenigingen en groepen zouden ook nog welkom zijn.² Mocht

Tuinzicht op de abdijstructuur van Roosenberg. © foto: Harry van Royen.

dit door het bisdom goedgekeurde project gerealiseerd geweest zijn, dan zou dat een zware hypotheek hebben gelegd op het ontwerp van dom Van der Laan. De zuiverheid van ontwerp is hier immers een van de sterkhouders. Een volume toevoegen is geen goed idee, omdat daardoor de typische cijfersymboliek van Van der Laan de mist zou ingaan.

Monastieke architectuur als rustpunt

In de voorbereiding van het omstandige beschermingsdossier werd de abdijstructuur als volgt omschreven:

De tijdloze moderne bouwstijl van het kloostercomplex wordt gekenmerkt door een grote eenvoud, een strenge rechtlijnigheid, de afwezigheid van bogen en van bouwkundige versiersels. De homogeniteit van de constructie, de ervaring van harmonie en schoonheid binnen en buiten de ruimten van het gebouw komen voort uit het hanteren van een moduleprincipe. Uitgaand van een grondmaat werden vaste verhoudingen toegepast bij de compositie van het grondplan, indeling, ruimten, volumes, opstand, ordonnantie, pijlers, wanden en doorbrekingen.

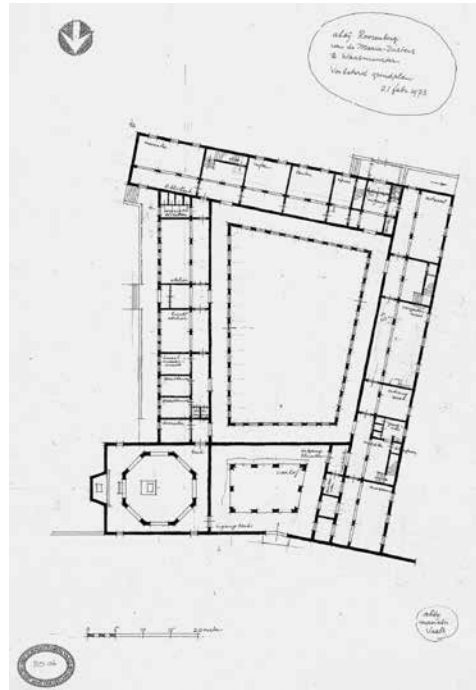
Tezelfdertijd werd het kloostergebouw ingepast in de specifieke vorm van het terrein dat omsloten is door drie bosranden maar aan de achterzijde wel een weidse uitkijk op het zuiden behoudt. Het samengaan van beslotenheid en openheid vindt op eigen wijze zijn herhaling in elke ruimte, vleugel, en op de open plaatsen en tuinen van het complex. Dit alles gebeurde op zo'n wijze dat de omgevende natuur de kloosterarchitectuur nog beter tot haar recht laat komen. De basisprincipes die Hans van der Laan hier in zijn beredeneerde architectuur toepaste werden in zijn theoretische geschriften gepubliceerd.³

Het klooster werd inderdaad middenin de bossen ingeplant, met zicht op de Durmevallei. Zoals op de ontwerpplannen duidelijk te zien is, zijn de assen

van de vleugels enigszins afgestemd op die van het terrein. Dit leidde tot een doorbreking van de strengheid in het concept: binnenhof met kloostergang en voorhof vertonen een onregelmatige rechtehoekige vorm met slechts twee rechte hoeken. Op die manier wordt de traditionele vierkante pandtuin uitgerokken en is de doorgang naar de achterliggende buitenzone deels verborgen. De circulatie van religieuzen en bezoekers werd ook gezuiverd en opgedeeld in gewoon (de galerij) en contemplatief (zicht op de *hortus conclusus*) gebruik, zoals dom Van der Laan dat zelf omschreef in een brief aan de zusters van Roosenberg.

De familie Van der Laan

De Nederlandse architect en benedictijn Hans van der Laan (1904-1991), monnik van de abdij Sint-Benedictusberg in Vaals, maakte samen met zijn broer Nico in 1972-1973 de ontwerpplannen voor Roosenberg. Het klooster werd vervolgens in nauwe samenwerking met Architectenburo De Vloed (Melle) in de periode 1973-1975 gebouwd. De plechtige inwijding vond plaats op 6 augustus 1975. In dit kloostergebouw wist dom Hans van der Laan volledig zijn eigen vooruitstrevende visie op de essentie van architectuur te realiseren.

Plan voor Roosenberg (1973), archief Van der Laan-stichting.

De begraafplaats van de Mariazusters van Franciscus en hun rectors. © foto: Harry van Royen.

Aan de korte oostelijke zijkant van het brede voorplein werd in 1976 een rectorswoning met bergplaats en garage toegevoegd, eveneens ontworpen door dom Van der Laan en wat de bouwstijl betreft volledig aansluitend bij het klooster Roosenberg. Niet minder belangrijk is de begraafplaats van de zusters (en de rectors) binnen de kloostertuin, net naast de Belselestraat gelegen. Het ontwerp is van architect Rik van der Laan (zoon van Nico en neef van dom Hans van der Laan), maar het vertoont wel zeer veel overeenkomsten met het kerkhof dat Hans van der Laan eerder ontwierp voor de abdij in Vaals.⁴ De begraafplaats blijft in ere behouden en zal verder dienst doen voor alle Maria-zusters van Franciscus die nu nog in Waasmunster leven.

Terug naar de religieuze inspiratie

Een religieus-geïnspireerde herbestemming is voor de abdij van Roosenberg een uitstekende keuze.⁵ Dom Van der Laan liet zich behalve door de liturgie⁶ immers ook inspireren door andere religieuze elementen die – gelet op de huidige, integere herbestemming – ook in de toekomst ‘gelezen’ kunnen worden. Naast de cijfersymboliek, waarin vooral het getal zeven (denken we maar aan de zeven sloten in de geschriften van Theresia van Avila en Jan van Ruusbroec – cf. brief 3 van dom Van der Laan aan de zusters van Roosenberg) een grote rol speelt, is ook het lichtspel, dat door de vensters in de ruimten komt, doorspekt met spirituele wenken. Als de lichtinval van de zon goed zit, bevat bijvoorbeeld de gang van het vroegere dormitorium van de zusters een subtiel verwijzing naar de geestelijke ladder der kloosterlingen: door de gang stappen is dus zoveel als vorderen naar het paradijs, wat overigens de *lectio divina* ook beoogt. Dat op het einde van die gang het kantoor van de overste was, is een leuk detail. Ook kloosterlingen kunnen wel eens een laddersport missen.

De hopelijk geplande reiniging van het kleurenallet⁷ op de wanden (wit; de andere kleuren zijn gebroken zwart voor de deuren, blauw voor het plafond,

Pandgang in de Roosenbergabdij (© foto: Leo De Bock) en zicht op het spreekhoekje in het kantoor van de overste (© foto: Harry van Royen).

De abdijkerk (zicht op het altaar). © foto: Harry van Royen.

rood voor tafels en gelige kleur voor stoelen en kasten – cf. brief 6) kan een deel van de authentieke lichtbeleving herstellen, terwijl met een aantal noodzakelijke verduurzamingswerken de bedrijfsvoering alleen nog maar verbeterd kan worden. De in 2009 opgerichte vzw Vrienden van de Roosenbergabdij kan er spirituele en culturele activiteiten blijven organiseren. De abdijkerk blijft immers ook open als oecumenische reflectieruimte: een plaats van samenkomst, een schrijn, een sanctuarium, een getuige van de *deus absconditus* (de verborgen God) en een amplificatie van de universele notie dat het hier om een ‘gekregen plaats’ gaat.⁸

Op zoek naar de bredere benedictijnse context

Het vroegere museum van de zusters van Roosenberg (1238-1797, 1831-) is niet meer aanwezig. Op zich is dat niet zo erg. De geschiedenis van de Mariazusters van Franciscus kan immers beter op de oude historische locatie, beneden in het dorpscentrum van Waasmunster, gevisualiseerd en verteld worden.

De beschermde monastieke architectuur van dom Van der Laan kan misschien voortaan ook in een bredere benedictijnse context geplaatst worden. Naast de liturgische grondslagen⁹ mag immers tevens de zuivere architecturale vertaling van die grondslagen buiten Waasmunster aan de orde komen. Er zijn elders inderdaad vergelijkbare ontwerpen te vinden, het Mariaklooster in het Zweedse Tomelilla bijvoorbeeld, en uiteraard ook Van der Laans eigen abdij in Vaals. Dat geldt zeker ook voor de monastieke architectuur waarmee dom Paul Bellot (Quarr, Oosterhout) en dom Constantinus (Arthur) Bosschaerts (Schoten, Enfield) vorige eeuw eveneens hun bijdrage leverden aan deze specifieke tak van de ontwerpwetenschap. De abdijsontwerpen van beide benedictijnen staan in Engeland met stip in de monumentenlijst van religieus bouwkundig erfgoed.¹⁰

Met Herita als Vlaams National Trust lid binnen de International National Trusts Organisation (INTO), moet die piste van de verruimde benedictijnse context van Van der Laans werk zeker mogelijk zijn.

De valorisatie van het bestaande kloostercomplex van Waasmunster door er voortaan (architectuur)onderwijs, congressen en andere verenigingsactiviteiten te organiseren, en er zelfs een soort monastieke B&B van te maken, kan zeker slagen. Voorbeelden van kerken die een herbestemming tot B&B krijgen, trekken immers een specifiek publiek. Binnen de kernwaarden van het monastiek ontwerp van Van der Laan moet dat dus ook mogelijk zijn.

De afgezonderde ligging buiten de dorpscentrum geeft de Roosenbergabdij van Waasmunster een bijzondere uitstraling. Wat er in de toekomst mee gebeurt zal daarom best zo dicht mogelijk bij de initiële basisdoelstelling blijven.¹¹

Eindnoten

- ¹ Cf. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/88546>.
- ² Yannick De Spiegeleir, "Roosenbergabdij krijgt tweede leven als zorgverblijf", in: *Het Laatste Nieuws*, 13 oktober 2021.
- ³ Mieke Verbeeck & Helena Duchêne, "Klooster Mariazusters van Franciscus, bezinningscentrum Abdij Roosenberg", in: C. Bogaert, H. Duchêne, K. Lanclus & M. Verbeeck, *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie Oost-Vlaanderen, Gemeenten: Berlare, Buggenhout, Lebbeke, Waasmunster, Hamme en Zele, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 20n*, Brussel, 2006 (digitale link, zie noot 1).
- ⁴ Aan architect en familie Van der Laan besteedde *De Kovel* al eerder aandacht: Michel P. Remery, "De ziel van het kerkgebouw. De objectieve boodschap van de architectonische ruimte", in *De Kovel* 50 (2017) 46-59; bespreking van zijn boek *Katholieke architectuur in de twintigste eeuw. De vier architecten van de Leidse familie Van der Laan*, in *De Kovel* 54 (2018) 112-114.
- ⁵ Een spirituele valorisatie van een kerk- en zeker een abdijcomplex is een mooie aanvulling op de ruime (internationale) catalogus van andere herbestemmingen die 'normaal' zijn geworden als de site niet wordt afgebroken. Cf. Harry van Royen, "Leven in de kerk. De lange weg naar valorisatie van kerkgebouwen", in: *De Kovel* 65 (2020) 102-104; Veerle De Houwer (red.), *In ander licht. Herbestemming van religieus erfgoed*, Brussel, 2009.
- ⁶ Renout Robbertz, *Kloosters. Categorieaal onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Zeist, 2005, blz. 15-20.
- ⁷ Ann Verdonck & Marjolein Deceuninck m.m.v. Marianne Decroly, *Waasmunster, Abdij Roosenberg, Kleurhistorisch Onderzoek*, Gentbrugge, 2021, blz. 45-46.
- ⁸ Frank G. Bosman, "Deze grond is heilig. Cultuurtheologische overwegingen bij de herbestemming van kerkgebouwen", in: Petra Stassen (red.), *Levende stenen. Een theologie van kerkelijk vastgoed*, Berne, 2017, blz. 103-104, 108-134.
- ⁹ Cf. Richard Kieckhefer, *Theology in Stone. Church Architecture from Byzantium to Bekeley*, New York, 2004, blz. 232. Hierin wordt o.m. verwezen naar de architectonische en liturgische grondslagen zoals ze door de benedictijnen Lambert Beauduin en Ildefons Herwegen werden benadrukt.
- ¹⁰ Timothy Brittain-Catlin, *19th- and 20th-Century Convents and Monasteries, Introductions to Heritage Assets*, English Heritage, London, 2014, blz 7-8, 10 of blz 11-13 (editie 2016).
- ¹¹ Via <https://www.herita.be/nl/monumenten/abdij-roosenberg> kan iedereen de activiteiten volgen, gidsbeurten aanvragen of ruimten boeken.